

Energietransitie: Ertegenaan met opbouwwerk

Paul Vlaar¹, november 2019

Vooraf

De beleidsmachinerie rondom de energietransitie in Nederland draait op volle toeren en begint een serieus spel te worden van energie-experts, netbeheerders, beleidsafdelingen in het fysieke domein en bètawetenschappers. Op alle niveaus: rijk, provincies, regio's en gemeenten wordt driftig vergaderd en worden plannen gemaakt. Welzijnsorganisaties en de afdelingen sociaal domein van de gemeenten hebben nog geen idee wat hen te wachten staat. En dat terwijl bewonersparticipatie en een sociaal rechtvaardige transitie bovenaan de agenda staan. Het is buiten kijf dat de energietransitie van de bebouwde omgeving wijkgericht wordt ingezet en laat dat nou precies het werkerterrein van sociaal werkers en opbouwwerkers zijn. Dit artikel is een pleidooi voor een pro-actieve inzet door de sociale sector, met hierin een prominente rol voor sociaal werkers en in het bijzonder het opbouwwerk.

Van Parijs naar de van der Pekbuurt

Het klimaatakkoord van Parijs van 2015 sijpelt langzaam maar zeker door naar de buurten en wijken in Nederland. Zo werd de Amsterdamse Van der Pekbuurt zonder dat bewoners er iets van afwisten, uitverkoren tot één van de 27 proeftuinen van het ministerie van BZK voor aardgasvrije wijken. Het doel is om met deze wijken te experimenteren om binnen enkele jaren van het aardgas af te gaan en om met de hele buurt om te schakelen naar een andere warmtebron. Uiteraard leidde deze *top down* aanwijzing tot een kleine volksofstand, maar gemeente, netbeheerder, woningcorporatie en andere partijen wisten als snel *on speaking terms* met de bewoners te komen en de eerste 38 woningen worden binnenkort aangesloten op een warmtenet.

“Parijs” is door de Nederlandse regering inmiddels vertaald in een klimaatwet en in een met talrijke partijen in elkaar getimmerd klimaatakkoord. Dit wordt momenteel doorvertaald wordt in dertig Regionale Energie Strategieën (RES). In zo'n RES komen gemeenten, energieleveranciers, waterschappen, netbeheerders en alle regionale bestuurlijke partners gezamenlijk tot keuzes voor de opwekking van duurzame elektriciteit, de warmtetransitie in de gebouwde omgeving en de daarvoor benodigde opslag en energie infrastructuur. Momenteel werken alle 355 gemeenten aan warmteverkenningen, die moeten uitmonden in lokale transitievisies in 2021. Zo'n transitievisie bevat de *routing* welke wijken wanneer aardgasvrij moeten zijn en welke energiebronnen hierbij mogelijk te ontwikkelen zijn. Tussen 2021 en 2050 moeten alle 17.000 wijken², buurten en dorpen van het aardgas af. Momenteel zijn er in Nederland al ruim 800 wijken, buurten en dorpen waar bewoners zelf het initiatief hebben genomen om ideeën en plannen te ontwikkelen om hun wijken van het gas los te maken. Buurtbedrijven, energiecoöperaties, postcoderozen, kleinschalige

¹ Met veel dank aan Joop Hofman, Bernice Kamphuis en Michel Coenen voor hun feedback en aanvullingen

² Volgens CBS zijn er zo'n 17.000 wijken, buurten, dorpen en dorpskernen in Nederland.

windmolenparken schieten als paddestoelen uit de grond. Vooral in buurten en dorpen met een stevige organisatiegraad. In de meer kwetsbare buurten blijft het nog heel vaak stil. Hoewel ook daar kleine, tot nu toe nog incidentele initiatieven opkomen die met net wat meer support kunnen groeien tot een speler in de lokale energietransitie

Draagvlak en acceptatie

Het Klimaatakkoord stelt dat de transitie alleen kan slagen als er genoeg draagvlak is onder bewoners en bedrijven in de buurten. *“Draagvlak en acceptatie kunnen gerealiseerd worden als besluitvorming transparant is en de lusten en lasten eerlijk verdeeld worden. De eerlijke verdeling van lusten en lasten moet breed geïnterpreteerd worden: niet alleen financieel maar bijvoorbeeld ook ruimtelijk en sociaal.(...) Bij de transitie in de wijk is het belangrijk dat burgers en bedrijven zeggenschap hebben bij de keuze van alternatieve warmtebronnen en van de maatregelen om gebouwen energiezuinig te maken. Want meedenken is voor veel mensen een voorwaarde voor meedoen”³.*

Hoe dit draagvlak in de wijken tot stand moet komen, is nog volop onderwerp van discussie. Er komt een nationaal programma van betrokken ministeries, provincies, gemeenten en waterschappen dat op basis van de ervaringen in de 27 proeftuinen⁴ een handreiking participatie zal opstellen. Voor participatie is landelijk 150 miljoen beschikbaar. Inmiddels hebben organisaties als Hieropgewekt, LSA, de Natuur- en milieufederaties, Energie Samen en Buurkracht de Participatiecoalitie opgericht met als doel bewonersparticipatie te ondersteunen⁵

De wijken in

Gemeenten zullen uiterlijk eind 2021 een transitievisie warmte vaststellen met daarin het tijdspad tot en met 2050 waarin wijken worden verduurzaamd, wordt vastgelegd. Per wijk zal na samenspraak met gebouweigenaren uiteindelijk een gemeenteraadsbesluit over de precieze toekomstige energievoorziening worden genomen. Over het algemeen denken gemeenten vijf tot acht jaar nodig te hebben tussen de eerste bewonersavond en het moment dat de schop de grond ingaat.

En daar zitten welzijnsorganisaties al

Het lokale welzijnswerk is van oudsher geconcentreerd in de wijken en dorpen van Nederland. Opbouwwerkers en sociaal werkers spreken echter liever van buurten dan van wijken. Buurten zijn die gebieden die door de bewoners ervan als een logische eenheid worden beleefd. Datzelfde geldt voor dorpen en kleine kernen.

In 87% van de gemeenten zijn sociale wijkteams actief, variërend van 2 tot 17 wijkteams per gemeente. Onder sociale (wijk)teams verstaan wij teams die integraal, generalistisch, interdisciplinair en outreachend werken ten behoeve van de zorg- en dienstverlening die een bepaalde gemeente

³ Klimaatakkoord p. 216

⁴ <https://www.aardgasvrijewijken.nl>

⁵ <https://www.hieropgewekt.nl/participatiecoalitie>

biedt aan zijn inwoners in het kader van de Wmo, Jeugdwet en Participatiewet. Sinds de transitie van het sociale domein zijn tal van specifieke voorzieningen vanuit buurtwerk, opbouwwerk, maatschappelijk werk, GGZ, Jeugdzorg, Ouderenzorg, schuldhulpverlening en gehandicaptenzorg samengevoegd tot integraal werkende teams. Eigen kracht van bewoners en hun netwerk staan voorop en die bewoners die hier extra ondersteuning nodig hebben, kunnen als eerste een beroep doen op de sociale teams. Bij complexe vragen kan worden doorverwezen naar specialistische instellingen. In een aantal buurten in Nederland opereren opbouwwerkers. Zij hebben de taak om buurtbewoners te ondersteunen bij het realiseren van collectieve voorzieningen en oplossingen voor problemen in de buurt.

Voor zover nu bekend, zijn er nog maar enkele welzijnsorganisaties in Nederland actief bezig met verduurzaming en energietransitie, terwijl dit in de nabije toekomst voor een groot deel de agenda's in de buurten gaat bepalen. Ook in sociale zin. Welzijnsorganisaties lijken hier geen taken voor zichzelf in te zien en de gemeentelijke diensten sociaal domein zijn hier nog niet mee bezig. Zij worden in beslag genomen door de bestaande opgaven en tekorten die zijn ontstaan door de decentralisatie in het sociaal domein. Dat de energietransitie en klimaatadaptatie straks diep ingrijpen in de sociale verhoudingen in elke buurt, wordt nog maar weinig onderkend.

Enkele organisaties in het sociale domein zien wel degelijk taken op zich af komen en bereiden zich daarop voor. Zo traint welzijnsorganisatie Versa Welzijn in Hilversum momenteel haar opbouwwerkers om zich te verdiepen in de voor hen nieuwe wereld, van de energietransitie en maken zich klaar om de bewoners te kunnen bijstaan. Versa Welzijn ziet het als haar kerntaak zich met maatschappelijke ontwikkelingen bezig te houden, en met de energietransitie komen alle bewoners in aanraking. Ook in Amsterdam, 's Hertogenbosch, Groningen (Selwerd), Almere, Rotterdam en Zwijndrecht oriënteren welzijnsorganisaties zich op hun mogelijke inzet bij de energietransitie. Perspectieven voor het sociale domein zijn om bij verduurzaming van wijken in gesprek te komen met bewoners over verbetering hun leefsituatie, het verlagen van energielasten, comfortverbetering van woningen en over een buurtwijze en collectieve aanpak, waarvan opbrengsten ten goede kunnen komen aan de buurt. Hier en daar zien we enthousiaste initiatieven van de grond komen, wat de voorlopers kunnen zijn van een bredere beweging.

Niet van gas af alleen

Leefbare wijken zijn een centraal item in het sociale domein. Duurzame wijken is een opkomend thema met hoopvolle pioniers. In steeds meer buurten komen buurtmoestuinen, stimuleert men groene daken, wordt de versteende omgeving groener gemaakt en worden schoonmaakacties georganiseerd. Van onderaf worden veelal kleinschalige initiatieven ondernomen om de leefomgeving te vergroenen, tot een gezondere leefstijl over te gaan, zuinig om te gaan met schaarse goederen en grondstoffen en om energiearmoede tegen te gaan. Het klimaat heeft niet alleen te lijden van een hogere CO₂. De te hoge stikstof depositie in natuurgebieden is momenteel razend actueel. Maar ook komen we op steeds meer plekken bodemvervuiling en vervuiling door microplastics in ons ecosysteem tegen. De grenzen aan de groei komen steeds harder op ons af. Om het klimaat beheersbaar te maken is een verandering van denken en doen nodig in onze

samenleving. Klimaatadaptatie⁶ is het proces waarbij de samenleving zich aanpast aan het actuele of verwachte klimaat en de effecten daarvan, om de schade die gepaard kan gaan met klimaatverandering te beperken en de kansen die de klimaatverandering biedt te benutten.

Bewoners van achterstandswijken leven gemiddeld 6 jaar korter⁷ en hebben een veel hogere consumptie van zorg dan die van de betere wijken. In deze wijken is vaak minder groen en wordt de openbare ruimte verwaarloosd. Het leefklimaat in wijken wordt voor een groot deel bepaald door voldoende groen, speelvoorzieningen en veilige ruimte voor kinderen en ouderen. Groene wijken verlagen de hittestress en houden water vast bij heftige regenbuien. Activiteiten met bewoners gericht op vergroening dragen bij aan bewustwording om te werken aan een beter klimaat. Het gaat dan om “stenen eruit, planten erin”, groene daken, schoonmaakacties en gemeenschappelijke volkstuinen. Naast de vergroening is bewezen dat deze activiteiten een positief effect hebben op de sociale cohesie in de buurt.

In complexe wijken is de consumptie van goedkoop en ongezond voedsel veel hoger. Volwassenen en kinderen zijn vaak te dik. Programma's die ouders en kinderen stimuleren tot gezondere voeding met meer groente en minder vlees dragen bij aan een betere gezondheid en aan bewustwording van klimaatadaptatie.

Mensen uit kwetsbare wijken maken noodgedwongen veel gebruik van kringloopwinkels en voedselbanken. Hergebruik van goederen en het voorkomen van voedselverspilling moet niet alleen voortkomen uit armoede. Verantwoord en bewust omgaan met de opbrengsten van de aarde leidt tot minder vervuiling en verspilling en daarmee tot vermindering van uitstoot en afval.

Ongeveer 10 procent van de huishoudens heeft moeite met de betaling van de energierekening. Naast betalingsproblemen met huur en zorgpremies is dit een belangrijke indicator voor armoede. Het streven naar een sociaal rechtvaardige energietransitie, waarmee de lasten en de lusten eerlijk verdeeld worden, vraagt om sociale investeringen die hand in hand gaan met de ingrepen in de fysieke infrastructuur.

De omwenteling

De opwarming van het klimaat kan niet worden tegengehouden zonder fundamentele veranderingen in onze economie en in onze manier van leven. De “ongemakkelijke waarheid” van Al Gore⁸, de “Omwenteling”⁹ van Jan Rotmans en de “Circulaire Economie”¹⁰ van Thomas Rau werpen een blik vooruit op een wereldwijde levensstijl, waar de bronnen van de aarde niet langer uitgeput worden, maar als het ware geleend worden voor menselijk gebruik en daarna weer teruggegeven kunnen worden aan de natuur of voor hergebruik. Voor dit artikel voert het te ver om hier uitgebreid op in te gaan. Wel bepalen deze visies in belangrijke mate de richting waarin vormgegeven moet gaan worden aan klimaatadaptatie en energietransitie. Het is niet alleen een kwestie van de oude CV-ketel vervangen door een warmtepomp. Om de klimaatdoelen te kunnen bereiken is gedragsverandering

⁶ Klimaatadaptatie is het proces waarbij de samenleving zich aanpast aan het actuele of verwachte klimaat en de effecten daarvan, om de schade die gepaard kan gaan met klimaatverandering te beperken en de kansen die de klimaatverandering biedt te benutten.

⁷ <https://www.platform31.nl/publicaties/lage-ses-groepen-aan-de-bal-scoren-in-de-wijk>

⁸ An Inconvenient Truth, 2006

⁹ Jan Rotmans: Omwenteling 2017

¹⁰ Material Matters, het alternatief voor onze rooibouwmaatschappij, Thomas rau en Sabine Oberhuber 2018

nodig op alle niveaus in onze samenleving. Van de individuele huishoudens tot multinationals, van bewoners tot bestuurders en van jong tot oud.

Parallelen stadsvernieuwing met inzet opbouwwerk energietransitie

In je jaren 70, 80 en 90 van de vorige eeuw speelde de stadsvernieuwing in een groot aantal wijken een grote rol. Oude vooroorlogse woningen werden complexgewijs gerenoveerd of vervangen door nieuwbouw. Bij de toenmalige aanpak stond voorop dat bewoners zeggenschap kregen over de ingrepen die nodig waren en er werd gestreefd dat zoveel mogelijk bewoners konden blijven of na de ingreep weer in hun wijk konden terugkeren. Met ondersteuning van opbouwwerk en bouwkundig adviseurs werden bewonersorganisaties opgericht en de opbouwwerkers ondersteunden deze organisaties bij de besluitvorming. De ministeries van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu en van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (co)financierden opbouwwerk in stadsvernieuwingswijken om te schakelen van een “defensieve rol naar een offensieve strategie (...) omdat in oude buurten actiebereidheid eerder defensief dan creatief gemotiveerd is”¹¹. Bedoeld werd dat de veelal van boven gedropte buurtverbetering van een ongewenste aanslag omgezet werd tot een positief buurtperspectief. Met andere woorden: hoe kunnen we de houding van “hakken in het zand” geleidelijk veranderen naar meedenken en meedoen. Bewonersorganisaties onderzochten daartoe de wensen van de buurtbewoners, waren gesprekspartner tijdens de planontwikkeling, voerden acties om de huren betaalbaar te houden, hadden invloed op de besluitvorming en waren actief om hun medebewoners tijdens de uitvoering van de werkzaamheden met raad en daad bij te staan. De rol van de opbouwwerkers was om de wijkorganisaties te organiseren, te faciliteren en te ondersteunen in alle fases van de voorbereiding tot en met de uitvoering van de stadsvernieuwing. Processen die tussen de vijf en de tien jaar in beslag konden nemen. Tegelijk met de stadsvernieuwing werd de revitalisering van woonwijken een steeds belangrijker doel. Stadsvernieuwing was niet alleen stenen stapelen. Tegelijkertijd werden tal van programma’s uitgevoerd om onderwijskansen van kinderen en volwassenen te verbeteren, armoede en werkeloosheid te bestrijden en om de sociale cohesie in de wijken te versterken door middel collectieve voorzieningen zoals buurthuizen, jongerencentra, bibliotheken en ouderenwerk. De parallel met de energietransitie is duidelijk: een integrale aanpak van sociaal en fysiek is vooral in de meer kwetsbare wijken een voorwaarde om draagvlak en *sense of ownership* te creëren.

Intensieve inzet op kwetsbare buurten

Bij de energietransitie gaan alle 17.000 wijken, buurten, dorpen en kernen van Nederland tussen nu en 2050 op de schop. Waar het bij de stadsvernieuwing vooral om wijken met veel sociale huurwoningen ging, gaat het nu om alle wijken. Als we een sociaal rechtvaardige energietransitie willen is intensieve inzet en aandacht voor kwetsbare wijken een absolute noodzaak. In deze wijken met vaak een mix van huur- en (net betaalbare) koopwoningen, met mensen met lagere tot modale inkomens en opleidingen, met een multiculturele bevolkingsamenstelling en met relatief veel bewoners in een multi-problemsituatie is een sociale benadering van de energietransitie noodzakelijk. In deze wijken zit niemand te wachten op de energietransitie en is de stemming veelal wantrouwend. Om ook deze wijken mee te krijgen is een speciale intensieve *community* benadering vereist, de zogeheten *Asset Based Community Development*¹² –benadering. ABCD biedt een

¹¹ Uit: Samen Staan We Sterk, Staatsuitgeverij 1978

¹² <https://www.movisie.nl/interventie/abcd>

wijkaanpak voor sociaaleconomische zwakkere wijken. Er wordt van binnenuit gewerkt aan een in economisch, cultureel en sociaal opzicht leefbare buurt. De methode brengt sociale relaties tot stand en mobiliseert capaciteiten van bewoners, organisaties en instellingen binnen de lokale gemeenschap. Koppelkansen zijn er vooral bij het ontwikkelen van leefbare en groene wijken, het verbeteren van leefstijl en gezondheid, het bestrijden van (energie)armoede, het creëren van opleidingen en werk¹³ en met collectieve voorzieningen voor ontmoeting, zoals buurthuizen en volkstuinen.

De rol van opbouwwerkers

De energietransitie vraagt om democratische besluitvorming in de wijken en heeft betrokkenheid en draagvlak nodig van de wijkbewoners. In de kwetsbare wijken van Nederland leeft de noodzaak van de energietransitie nu nog op geen enkele wijze, of wordt deze als een grote bedreiging gezien voor de betaalbaarheid van de woonlasten. Ook is bekend dat mensen met een lagere opleiding nauwelijks participeren in buurtinitiatieven¹⁴. Daar ligt een belangrijke opgave. Betrokkenheid en eigenaarschap komen niet zomaar uit de lucht vallen.

Opbouwwerkers:

- versterken de kracht van lokale gemeenschappen
- brengen talenten, capaciteiten en drijfveren van mensen naar boven
- versterken eigenaarschap bij lokale vraagstukken
- versterken zelfvertrouwen en zelfkracht van bewoners
- werken verbindend tussen bewoners en instanties
- investeren in alledaags leiderschap

#Krachtproef: DNA opbouwwerkers

Zie: <https://krachtproef.org>

Welke rollen kan het sociaal domein hierin vervullen?

1. Cultuurverandering entameren

Energie is voor de meeste mensen nog geen kwestie. Zolang de rekening netjes betaald wordt, worden gas en stroom nauwelijks zichtbaar geleverd. Maar energie en vooral gas wordt gaandeweg flink duurder. Volgens de trias energetica begint duurzaamheid met zo min mogelijk energie te gebruiken. Isoleren dus, maar ook verantwoord omgaan met energiegebruik in de woning en met mobiliteit. Hoe maak je mensen bewust van de noodzaak tot energiebesparing? Opbouwwerkers kunnen door middel van concrete acties en activiteiten bewustzijn op gang brengen met vergroening van de wijken, campagnes om energieverbruik te verminderen en door educatieve programma's op te zetten met kinderen, jongeren en specifieke groepen voor een gezondere leefstijl met minder CO₂ uitstoot.

2. Bewonersparticipatie initiëren, ondersteunen en faciliteren.

Als eind 2021 de gemeenten gaan vaststellen welke wijken het eerst aan de beurt zijn om van het aardgas af te gaan, zullen wijkbewoners van de betreffende wijken uitgenodigd worden om hierover mee te denken en mee te beslissen (zie Klimaatakkoord).

¹³ Onderzoek van TNO in opdracht van de Vereniging Werkgevers Duurzame Energie geeft aan dat er in de technische sector met de energietransitie naar verwachting 39.000 tot 72.000 voltijdsbanen bij komen

¹⁴ Zie recente artikel TSS

Het klimaatakkoord ziet woningcorporaties als de startmotor voor de grootschalige wijkaanpak. Corporaties zijn bij uitstek toegerust om collectieve oplossingen te realiseren voor het energiezuinig maken van complexen en het realiseren van CO2 neutrale warmtebronnen. Bij complexgewijze ingrepen is momenteel instemming vereist van 70% van de huurders. Naast huurwoningen hebben deze wijken veel particulier woningbezit (ook verkregen na verkoop door corporaties) en kleine bedrijven. In deze wijkgerichte aanpak kunnen opbouwwerkers bewoners organiseren en hen ondersteunen zodat zij invloed en zeggenschap kunnen uitoefenen in het democratische proces in de wijken. Het gaat om complexe materie en het proces van de eerste buurtavond tot de uiteindelijke realisatie, dat meerdere jaren kan duren. Om als gelijkwaardige partij mee te kunnen denken en beslissen hebben bewoners eigen onafhankelijke ondersteuning nodig gedurende het gehele plan- en besluitvormingsproces en moeten zij toegang hebben tot technische, bouwkundige en planologische kennis. Voor een effectieve wijkaanpak is een goede ondersteuning nodig, zowel op technisch-financieel als op sociaal-economisch gebied. Opbouwwerkers kunnen in de rol van *community organizers* deze bewonersinitiatieven entameren, ondersteunen en faciliteren.

3. Sociale begeleiding in het transitieproces.

Wanneer wijken ingrijpend aangepakt gaan worden, zullen veel bewoners een beroep doen op sociale ondersteuning. Ouderen willen veelal niet meer investeren in hun eigen woning of zien op tegen de aanpassingen van een huurwoning. Het kan voor hen aanleiding zijn om te willen verhuizen. Daarnaast moeten vergoedingen voor huurders geregeld worden en gaan huurtoeslagen en andere toeslagen veranderen. Het ligt voor de hand om de sociale begeleiding bij de energietransitie in handen te geven van de sociale wijkteams die nu ook al de spil én netwerk zijn in de sociale begeleiding in de wijk. Gezien de verwachte taken zullen deze teams danig versterkt moeten worden. Omdat bij dergelijke ingrepen veel verborgen sociale problematiek manifest kan worden, zal het beroep op de sociale teams substantieel toenemen. Nu al spelen vraagstukken als energie-armoede en schulden een grote rol in de samenleving. Ook vragen multi-problem gezinnen en mensen met een ggz achtergrond intensieve begeleiding tijdens dit soort veranderingen.

Cultuurverandering, bewonersparticipatie en goede begeleiding bij het transitieproces hangen nauw met elkaar samen. Opbouwwerkers mobiliseren zowel mensen die willen opkomen voor hun buurt en zich daar met hart en ziel voor inzetten als mensen die graag hun handen uit de mouwen willen steken. Ze vormen een mooie coalitie van denkers, doeners en *believers*. Het begint vaak met kleinschalige activiteiten, zoals het creëren van een buurtmoestuin, operatie Steenbreek of een weggeefwinkel.

Wanneer bewoners zien dat er daadwerkelijk iets gebeurt in buurt, is men ook bereid om verder te kijken en activiteiten te organiseren om bijvoorbeeld zwerfvuil tegen te gaan, bewuster met voeding en kleding om te gaan of de buurt veiliger en groener te maken. Tegelijkertijd scouten opbouwwerkers sleutelfiguren en actieve bewoners, die zich willen inzetten voor een duurzamere wijk. Om volwaardig gesprekspartner te kunnen zijn voor gemeente en transitiepartijen is goede ondersteuning en laagdrempelige toegang en het begrijpelijk vertalen van technische kennis nodig. Cruciaal hierbij is om de betrokkenheid en gevoel van eigenaarschap in de buurt aan te wakkeren. In de aanloop naar de transitie kom je bij alle mensen thuis. Een goed antwoord op problemen en tekorten zal sterk bijdragen aan acceptatie van de veranderingen die in de buurt gaan plaatsvinden. Een ideaalplaatje is wanneer bewoners in eigen beheer collectieve acties ondernemen op het gebied

van woningisolatie, groenbeheer of energieopwekking, waarvan de opbrengsten ten goede komen aan de buurt.

Hebben we genoeg opbouwwerkers?

Nee. Sinds de periode van de stadsvernieuwing is het aantal opbouwwerkers gestaag teruggelopen van ruim 2000 in de 70-er jaren naar zo'n 800 nu. Opbouwwerk als specifieke beroepsgroep is in de sociale sector nagenoeg verdwenen. Zij werken nu als generiek sociaal werker met specifieke aandacht voor collectieve arrangementen in het sociale domein. Veel opbouwwerkers van weleer zijn als zelfstandig ondernemer verder gegaan met het ontwikkelen en ondersteunen van bewonersinitiatieven in buurten en dorpen en er is de laatste 10 jaar een grote toename te zien van jonge zelfstandigen, die *community organization* als kerncompetentie hebben¹⁵, maar die zich van andere namen dan opbouwwerk bedienen.

In lang niet alle wijken zijn opbouwwerkers nodig bij de energietransitie. Nu al zijn er zo'n 800 wijk- en dorpsinitiatieven actief met alternatieve energievoorzieningen, zoals zonnevelden, windmolens, lokale warmtenetten en andere energiebronnen. In deze wijken en dorpen wordt er met veel élan en de nodige kennis en kunde gewerkt aan het aardgasloos maken. Ook zijn er buurtbedrijven in Nederland, die buurtvoorzieningen in zelfbeheer hebben georganiseerd en die de stap willen maken om ook aan kleinschalige collectieve warmtevoorzieningen te gaan werken. Dit aantal zal de komende jaren sterk toenemen. In de afgelopen jaren zijn er ook nieuwe organisaties ontstaan, zoals Buurkracht en Buurtwarmte. Zij bieden zich aan bij gemeenten om het in proces naar de energietransitie zelforganisaties van bewoners (veelal energiecoöperaties en zelfstandige wijkinitiatieven) te ondersteunen en te faciliteren.

In de meer kwetsbare wijken is dit zelforganiserend vermogen lang niet altijd aanwezig. Het organiseren van bewoners is hier een opgave, die alleen kan slagen als deze hand in hand gaat met de aanpak van de sociale vraagstukken in de wijken. De huidige opbouwwerkers hebben hier hun netwerken en kennen hun buurten als hun broekzak. Zij kunnen een initiërende rol vervullen om rondom duurzaamheid het denken en doen op gang te brengen en bewoners te organiseren. In een groot aantal van de meer complexe buurten is geen opbouwwerk meer aanwezig. Wil de transitie hier kans van slagen hebben, dan moet een procesmatige en op de leefwereld gerichte aanpak ingezet worden. Het aloude métier van opbouwwerk heeft een flinke impuls nodig om in nieuwe vormen in deze buurten en wijken aan de slag te gaan.

Zijn we niet te laat?

Natuurlijk hadden we al vijf jaar bezig moeten zijn, maar de transitie van welzijn, jeugdzorg, GGZ en participatie heeft alle aandacht opgeslokt en de focus van welzijnsorganisaties beperkt tot het eigen sociale domein. Het wordt nu tijd om breder te kijken. De energietransitie kan –mits goed aangepakt– ook vele kansen bieden om wijken te revitaliseren en sociale vraagstukken aan te pakken.

Opbouwwerkers zijn op hun best als ze opereren op het snijvlak met andere domeinen, zoals wonen, leefomgeving, werken, veiligheid en nu in het domein van de energietransitie. Ze zijn sterk in de zachte kant van harde vraagstukken. Velen zijn op zoek naar de vraag hoe bewoners actief kunnen

¹⁵ Bijvoorbeeld "Buurtbinders", "Mijn buurtje", "Buurtontdekkers" etc.

participeren in het proces van de transitie. Opbouwwerkers hebben van huis uit het antwoord hierop. Er zijn geen kant-en-klare formules, maar duurzaam investeren in sociale verhoudingen en het bouwen aan gemeenschappen zit opbouwwerkers in het bloed. Momenteel is er veel ruimte voor pioniers en voor experimenten. De 27 proefwijken krijgen dit najaar een uitbreiding met tenminste 27 nieuwe wijken, waarin naar hartelust geëxperimenteerd kan worden met bewonersparticipatie.

Het is niet te laat als de sociale sector zich nu rap gaat warmlopen voor de klimaatadaptatie en de energietransitie in de meer kwetsbaren wijken, buurten en dorpen van Nederland.

Oproepen

Als een collectief van opbouwwerkers¹⁶ hebben wij de afgelopen anderhalf jaar geprobeerd om de rol van het opbouwwerk bij de energietransitie op de kaart te zetten. Daartoe hebben wij een [manifest](#) gemaakt en hebben we een geslaagde [conferentie](#) met zo'n 90 opbouwwerkers georganiseerd. Ook hebben we bij diverse welzijnsorganisaties presentaties verzorgd en hebben we een leerkring met 12 opbouwwerkers opgezet. Tot nu toe in onze eigen tijd en vooral terend op ons enthousiasme en op onze overtuiging dat opbouwwerkers kunnen bijdragen aan sociaal rechtvaardige en door bewoners gedragen transitie in de wijken, buurten en dorpen van Nederland. Het wordt nu tijd om dit offensief te verbreden. Daartoe doen wij de volgende oproepen en adresseren deze aan:

Kennisinstuten en branchevereniging

- Ontwikkel een visie op een sociaal rechtvaardige energietransitie
- Zet de rol van het sociale domein op de kaart bij ministeries en partijen die de energietransitie voorbereiden
- Doe actief mee aan experimenten
- Ontwikkel de body of knowledge and skills voor de sociale aanpak van duurzaamheidsvraagstukken

Lokale welzijnsorganisaties en steunpunten

- Ontwikkel een visie op de rol van welzijn bij duurzame wijken en de transitie
- Ga nu met gemeenten in gesprek over rol van het sociale domein
- Schuif aan bij regio's, gemeenten en partners in de energietransitie, zoals netbeheerders, waterschappen en warmtenetten.
- Informeer organisaties, professionals en vrijwilligers over de sociale aanpak van duurzaamheid
- Ga met je neus vooraan staan bij experimenten

Sociaal werkers, opbouwwerkers en beroepsverenigingen

- Verdiep je in de materie van klimaatbestendige en duurzame wijken
- Ga het gesprek aan met lokale partners in de transitie over de noodzaak van een sociale aanpak.
- Zet jezelf in de markt als expert in het sociale domein

¹⁶ Het collectief # Krachtproef Energie Opbouwwerk bestaat sinds 2017 en bestaat momenteel uit Guido Roelofs, Bernice Kamphuis, Riëks Westrik, Michel Coenen en Paul Vlaar

- Versterk de beroepsgroep met nieuwe opbouwwerkers

Opleidingen sociaal werk

- Ontwikkel een body of knowledge and skills voor de sociale aanpak van duurzaamheidsvraagstukken
- Ontwikkel opleidingsmodules op het gebied van klimaatbestendige wijken en duurzaamheid
- Zoek samenwerking met uitvoeringsorganisaties in het sociale domein
- Doe mee aan experimenten
- Ontwikkel *learning labs* met sociale professionals

Over de auteur:

[Paul Vlaar \(1952\)](#) was opbouwwerker in Groningen en Nijmegen. Daarna werkte hij bij het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn en bij Movisie aan landelijke programma's op het gebied van professionalisering in het sociale domein. Sinds 2016 is hij gepensioneerd en actief bij Hoogkamp Energie in Arnhem, als woonwensencoach bij het Energieloket Midden Gelderland en als trekker van het collectief #Krachtproef Energie Opbouwwerk¹⁷.

Voor toelichting en reacties

<mailto:paul@vlaar.nu>

¹⁷ <https://krachtproef.org/groep/opbouwwerkers-energietransitie>